

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
КАФЕДРА ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
на тему

«ПАРЛАМЕНТСЬКА ЕТИКА В УКРАЇНІ: СТАНДАРТИ ТА
РЕГУЛЮВАННЯ»

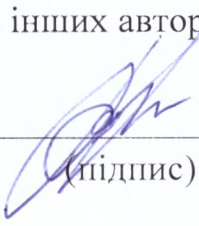
до захисту

Студент 2 курсу магістратури заочної форми навчання спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» освітньо-професійної програми «Парламентаризм та парламентська діяльність»

Яковенко Ростислав Костянтинович

Науковий керівник
доктор політичних наук, професор
Дудко Ірина Дмитрівна

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі немає запозичень із праць інших авторів без відповідних посилань
Студент

(підпис)

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри парламентаризму від «07» 12 2023р., протокол № 14

Завідувач кафедри парламентаризму
доктор політичних наук, професор
Гошовська Валентина Андріївна

(підпис)

АНОТАЦІЯ

Яковенко Р.К. Парламентська етика в Україні: стандарти та регулювання.

– Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування», спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування».

– Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2023.

У даній роботі проаналізовано історіографію досліджень проблем парламентської етики в Україні; досліджено парламентську етику як категорію сучасних наукових досліджень та інтерпретацію уявлень про наявні проблеми; системно проаналізовано Конституційні та правові норми щодо парламентської етики в Україні; досліджено інституційно-правове регулювання поведінки народних депутатів в структурі Верховної Ради України та громадянське суспільство як суб'єкт регулювання парламентської етики в Україні; вивчено стандарти та процес регулювання парламентської етики в країнах стабільної демократії; визначено шляхи і перспективи вдосконалення процесу регулювання парламентської етики в Україні та надано рекомендації щодо вдосконалення процесу регулювання парламентської етики в Україні.

Ключові слова: парламентська етика, стандарти етики, регулювання, вдосконалення процесу регулювання етики.

ANNOTATION

Yakovenko R.K. Parliamentary ethics in Ukraine: standards and regulation. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Qualifying scientific work for obtaining an educational degree at the second level of higher education (Master's degree), field of study: 28 “Public Management and Administration”, specialty: 281 “Public Management and Administration”. –

Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, 2023.

This paper analyzes the historiography of research into the problems of parliamentary ethics in Ukraine; parliamentary ethics has been studied as a category of modern scientific research and the interpretation of ideas about existing problems; constitutional and legal norms on parliamentary ethics in Ukraine were systematically analyzed; the institutional and legal regulation of the behavior of people's deputies in the structure of the Verkhovna Rada of Ukraine and civil society as a subject of regulation of parliamentary ethics in Ukraine were investigated; the standards and process of regulating parliamentary ethics in stable democracies were studied; ways and prospects for improving the process of regulating parliamentary ethics in Ukraine were identified and recommendations were given for improving the process of regulating parliamentary ethics in Ukraine.

Key words: parliamentary ethics, ethics standards, regulation, improvement of the ethics regulation process.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Історіографія дослідження проблем парламентської етики в Україні.....	9
1.2. Парламентська етика як категорія сучасних наукових досліджень та інтерпретація уявлень про наявні проблеми.....	11
РОЗДІЛ II. ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ЕТИКИ В УКРАЇНІ	
2.1. Конституційні та правові норми щодо парламентської етики в Україні.....	15
2.2. Інституційні механізми забезпечення дотримання депутатської етики та відповідальності за її порушення.....	28
2.3. Громадянське суспільство як суб'єкт регулювання парламентської етики в Україні.....	33
РОЗДІЛ III. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ЕТИКИ В УКРАЇНІ	
3.1. Стандарти та процес регулювання парламентської етики в країнах стабільної демократії.....	36
3.2. Шляхи і перспективи вдосконалення процесу регулювання парламентської етики в Україні.....	43
3.3. Рекомендації щодо вдосконалення процесу регулювання парламентської етики в Україні.....	49
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59

ВСТУП

Етична та свідома до обов'язків поведінка народних депутатів України – важлива складова демократії. Парламентарі наділені правами та компетенціями для розв'язування складних та доленосних завдань та викликів держави, тому громадяни висувають високі вимоги до їх поведінки.

Народні обранці перебувають під сталою увагою засобів масової інформації, як публічні особи, що мають найвищу владу в країні. Це в свою чергу приводить до того, що скандальні ситуації та недостойна поведінка народних депутатів повсякчас перебувають на обговоренні в суспільстві. Низький рівень довіри громадян до українського парламенту є проблемою, котра загрожує можливості України якісно та повною мірою реалізовувати політику. Неетична поведінка у парламентів викликає питання щодо професійності не тільки конкретних народних обранців в очах суспільства, а й всієї Верховної Ради України. У Верховній Раді депутати мають додержуватись однакових норм поведінки на робочому місці. Уніфіковані норми сприятимуть об'єднанню народних депутатів та предметному вирішенню ними політичних розбіжностей та конфліктів. Отже, важливим є пошук шляхів оновлення змісту етичних стандартів поведінки та створення ефективних засобів реагування на їх порушення.

Актуальність теми. Дослідження теми «Парламентська етика в Україні: стандарти та регулювання» є актуальним і важливим завданням у контексті не тільки даної магістерської роботи, а політичної ситуації та розвитку суспільства вцілому. Існує кілька причин, які роблять цю тему актуальною, оскільки парламентська етика впливає на: довіру громадян до політичної системи; забезпечення справедливості та рівноправ'я; підтримку розвитку демократії; боротьбу з корупцією; міжнародний імідж. Відсутність уніфікованого нормативно-правового акту у цій сфері є проблемою, що потребує вирішення шляхом прийняття відповідного закону з залучення громадськості для

обговорення проекту. Слід зазначити, що питання етики діяльності народних депутатів України всебічно вивчається українськими експертами та знаходиться у площині уваги Наукової школи вітчизняного парламентаризму, до якої входять працівники кафедри парламентаризму Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка під керівництвом доктора політичних наук, професора Валентини Андріївни Гошовської.

Мета і завдання кваліфікаційної магістерської роботи. Метою роботи є теоретичне та науково-практичне дослідження проблем парламентської етики в Україні у вимірі вдосконалення стандартів їх регулювання.

Для досягнення мети автором постановлено такі **завдання**:

- проаналізувати історіографію досліджень проблем парламентської етики в Україні;
- дослідити парламентську етику як категорію сучасних наукових досліджень та інтерпретацію уявлень про наявні проблеми;
- проаналізувати Конституційно - правові норми, а також інституційне регулювання поведінки народних депутатів в структурі Верховної Ради України;
- дослідити роль громадянське суспільство як суб'єкту регулювання парламентської етики в Україні;
- вивчити стандарти та процес регулювання парламентської етики в країнах стабільної демократії;
- визначити шляхи і перспективи вдосконалення процесу регулювання парламентської етики в Україні та надати рекомендації щодо вдосконалення процесу регулювання парламентської етики в Україні.

Об'єкт дослідження – парламентська етика в Україні.

Предмет дослідження – стандарти та регулювання парламентської етики в Україні.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою кваліфікаційної магістерської роботи є загальнонаукові та спеціальні методи

пізнання: індукції, дедукції, синтез, аналіз, системний підхід, порівняння. У процесі дослідження для вирішення поставлених завдань використано системний та міждисциплінарний підхід, а також такі методи дослідження: термінологічного аналізу (при визначенні поняття «парламентська етика»); порівняльного аналізу (для розгляду зарубіжного та вітчизняного досвіду стандартів та регулювання парламентської етики); прогнозування (для визначення шляхів і перспектив вдосконалення процесу регулювання парламентської етики в Україні).

Наукова новизна одержаних результатів зумовлюється відсутністю в сучасному науковому середовищі України комплексного дослідження проблем парламентської етики в Україні. Автором здійснено спробу узагальнити підходи щодо стандартів парламентської етики як засади їх регулювання та, відповідно, вдосконалення в діяльності депутатського корпусу в Україні.

Практичне значення одержаних результатів. Результати наукового осмислення проблем парламентської етики можуть знайти використання у практиці діяльності адміністративних структур Верховної ради України; відповідній законотворчості; наукових дослідженнях проблем парламентської діяльності. Окремий напрямок практичної значущості роботи - навчальний процес, де результати дослідження можуть стати частиною дисциплін, пов'язаних з парламентаризмом і парламентською діяльністю, міжнародними відносинами, державним управлінням.

Апробація результатів дослідження. Результати магістерської роботи були апробовані на загальнонаціональних і міжнародних науково-практичних конференціях Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка з публікацією тез виступів магістранта.

Структура та обсяг кваліфікаційної магістерської роботи. Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, 8

підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 59 сторінок. Список джерел налічує 35 найменувань.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія дослідження проблем парламентської етики в Україні

Фундамент, на якому вибудовувались завдання та принципи парламентської (депутатської) етики заклали видатні діячі давньокитайської та античної філософської та політичної думки такі, як Конфуцій, Сократ, Платон, Аристотель, Марк Аврелій, Пліній Молодший, Сенека, Цицерон, Августин, Тома Аквінський, Нікколо Макіавеллі та інші, які вишукували ті компетенції, якими мають володіти правителі, можновладці, виборні представники народу, та визначали вимоги, які мають до них висуватись.

Професійна етика парламентської діяльності з часом стала об'єктом дослідження багатьох науковців і практиків. Теоретичну основу дослідження склали роботи щодо правової культури та етичних норм, які викладені у працях філософів та науковців – Джеремі Бентама, Макса Вебера, Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля, Рудольфа фон Єринга, Іммануїла Канта, Ганса Кельзена, Карла Маркса, Джон Стюарта Мілля, Джордж Мура, Джона Остіна, Густава Радбруха, Герберта Спенсера, Лон Льюїса Фуллера, Фрідріха Енгельса та інших.

Україна також пройшла свій шлях пошуку належних характеристик для представників влади, на яких покладається почесна місія та обов'язок вирішувати долю народу, держави. Як зазначає Т. Василевська – «наша країна має свої пам'ятки епістолярного жанру, у яких зафіксовані вітчизняні традиції взаємодії влади і народу, політичного лідерства, етики управлінського спілкування (Володимир Мономах, Станіслава Оріховський, Петро Могила, Теофан Прокопович, Михайло Драгоманов, В'ячеслав Липинський)» [1].

Професійна етика народних депутатів з початку становлення незалежності України стала об'єктом, на який була спрямована увага українських науковців і практиків, і як зазначає Ю. Шестакова «таких, як В.А. Гошовська, Л.І. Даниленко, Л.А. Пашко, В.Б. Авер'янов, В.Д. Бакуменко, Б.А. Гаєвський, В.Д.

Горбатенко, С.Д. Дубенко, В.Л. Коваленко, В.М. Князєв, В.І. Луговий, В.К. Майборода, В.А. Малахов, І.Ф. Надольний, Н.Р. Нижник, О.Ю. Оболенський, Є.В. Ромат, В.П. Тронь, В.В. Цветков» [2].

Питання етики діяльності народних депутатів України всебічно вивчається українськими експертами та знаходиться у площині уваги Наукової школи вітчизняного парламентаризму, до якої входять працівники кафедри парламентаризму Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка під керівництвом доктора політичних наук, професора Валентини Андріївни Гошовської.

Однак, сьогодні чи не єдиними спеціалізованими дослідженнями парламентської етики залишаються роботи В.А. Гошовської, за загальною редакцією якої разом з Ю.В. Баскаковою, О.Д. Брайченко, Т.Е. Василевською було видано підручник «Основи вітчизняного парламентаризму» [3], та Т.Е. Васильєвої, яка у своїй роботі «Етика та етикет у депутатській діяльності» особливу увагу приділила етиці народних депутатів. Нею розроблено власні поняття етичного режиму депутатської діяльності та етичної інфраструктури депутатської діяльності. За визначенням Т.Е. Василевської, «етичний режим депутатської діяльності – це сукупність етичних принципів депутатської діяльності та система механізмів, що забезпечують їх дотримання. Етична інфраструктура депутатської діяльності – це сукупність засобів, що використовуються для регулювання неналежної і заохочення належної поведінки депутатів» [4].

Зазначене вище формує актуальність потреби нових досліджень такої теми, в тому числі, змістовного аналізу нормативно-правових властивостей регулювання парламентської етики в Україні. Вказана проблематика на сьогодні є актуальною, тому, що, нерозв'язаним залишається питання норм та принципів етики народних депутатів та відповідальності в Верховній Раді України.

1.2. Парламентська етика як категорія сучасних наукових досліджень та інтерпретація уявлень про наявні проблеми

Дослідження проблеми парламентської етики та її дотримання вимагає конкретизації змісту такого поняття, тому, що воно може тлумачитись по-різному. Якщо говорити про недотримання правил парламентської етики, часто під цим розуміють ситуації порушення народними обранцями базових норм публічної поведінки – сутички з застосуванням фізичної сили в сесійному залі, ті чи інші дії, які заважають засіданню парламенту, використання нецензурної лайки тощо. Такі ситуації звісно відносяться до поля етики, але потенційний зміст поняття «етика» («парламентська етика») набагато ширший.

Відповідно до «Енциклопедією сучасної України», етика – «це система моральних норм і цінностей, властива певній спільноті, соціальній, професійній або іншій групі людей», а також «філософська наука, об'єктом дослідження якої є вказані моральні норми і цінності та в цілому мораль і моральність» [5].

За матеріалами дослідження Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння та Інституту соціальних технологій «Соціополіс» у книзі «Парламентська етика в Україні. Реалії, потреби, перспективи», під депутатською етикою розуміється «не лише окремі аспекти публічної поведінки депутата, а загальну систему його цінностей і норм поведінки, яка, зокрема, включає такі характеристики особистості як чесність, порядність, відповідальність, справедливість, гідність, совість тощо» [6].

Автори дослідження стверджують, що «етику доцільно розглядати не як окрему сторону життя особи, а як окремий вимір її буття, цілісну етичну свідомість, яка «пронизує» все свідоме життя людини і є одним з основних чинників, що визначають її дії та вчинки. Етичні норми визначають загальні уявлення представників певної соціальної групи про те як потрібно діяти, а як не можна діяти в тих чи інших ситуаціях, що в поведінці людини є добрим, а що поганим» [6].

Виходячи з викладеного вище, «депутатська етика - система моральних норм і цінностей та правил поведінки, яким, згідно з уявленнями суспільства, має відповідати та яких має дотримуватися народний депутат» [6].

В науковій праці «Основи вітчизняного парламентаризму», за загальною редакцією В.А. Гошовської, парламентська етика визначається дещо інакше, як «система не просто моральних, а саме етичних (оскільки вони виробляються свідомо, фіксуються в кодексах або інших документах та їхнє дотримання контролюється суспільством та самими депутатами) норм поведінки парламентарів. Крім етичних норм, парламентська етика включає також цінності, принципи, які регулюють відносини та діяльність депутатів» [3].

Як зазначаються науковці у вказаному вище підручнику «парламентська етика включає в себе норми позапарламентських відносин, у які депутати вступають в процесі виконання депутатських повноважень, поширює свою дію не лише на відносини між депутатами, а й на відносини депутатів з виборцями, органами влади, посадовими особами, ЗМІ, представниками іноземних делегацій. Регулюється парламентська етика і правовими, і етичними засобами. Етика депутатської поведінки також передбачає здійснення дій в режимі постійного врахування інтересів і потреб виборців у межах етичного кодексу, законодавчих та регламентних норм, традицій депутатської діяльності. Парламентська етика – це лише один із засобів протидії корупції серед депутатського корпусу» [3].

Аналізуючи та узагальнюючи дослідження науковців, для депутатської етики слід виокремити декілька пов'язаних між собою елементів:

«а) загальні етичні норми, яких має дотримуватися кожна особа (наприклад, з повагою ставитися до співрозмовника, відповідально ставитися до виконання своїх обов'язків, зберігати власну гідність та поважати гідність інших людей тощо);

б) етичні норми державного службовця, особи, уповноваженої на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування (наприклад,

недопущення конфлікту інтересів; запобігання одержання неправомірної вигоди);

в) етичні норми власне депутатської діяльності, які характерні виключно для депутатів (наприклад, неприпустимість голосування за іншого народного депутата чи блокування трибуни)» [6].

Так, І.Суслова, Ф.Флурі, В.Бадрак зазначають, що «до депутата суспільством ставляться підвищені етичні вимоги – з одного боку він має дотримуватися загальних етичних норм, обов'язкових для всіх громадян (причому тут до депутата теж висувуються особливі вимоги – вважається, що він має бути взірцем у дотриманні цих загальних норм), а з іншого боку – дотримуватися ще цілого ряду етичних правил, які висувуються до нього як до представника державної влади» [6].

Прикрим є той факт, що справжній стан ситуації в Україні щодо співставлення поведінки парламентарів очікуванням громадянського суспільства є іншим. Більша частина громадян України невдоволена станом дотримання народними обранцями норм депутатської етики і серед поведінки парламентарів знаходиться дедалі більше прикладів недостойної етичної поведінки, ніж прикладів для наслідування. Зрозуміло, що ця ситуація є одним з головних факторів невеликої довіри громадян до парламенту та негативної оцінки результативності їх діяльності.

Важливість проблеми дотримання депутатами норм парламентської етики, як ми вважаємо, є доволі заниженою з точки зору оцінки суспільством. Саме в недотриманні депутатами етичних норм прихований один з основних факторів неякісної та нерезультативної діяльності Верховної Ради України та посередньої реалізації ними покладених на них функцій та завдань. Прогули парламентарями засідань, їх блокування неодноразово робили неможливим функціонування парламенту, а безвідповідальне відношення ряду депутатів до нормотворчої діяльності, як наслідок, «допомагають» прийняттю великої кількості нормативно-правових актів низької юридичної грамотності та проби або ж таких,

що направлені за змістом на реалізацію власних інтересів народних депутатів.

Також, необхідно наголосити на значному негативний впливі на свідомість суспільства, який формують часті приклади неетичної поведінки парламентарів. Показове недотримання депутатами нормативно-правових актів, ігнорування ними базових етичних норм не може сприяти етичній та правомірній поведінці звичайних громадян.

Так, І.Суслова, Ф.Флурі, В.Бадрак серед основних аспектів «проблеми сучасного стану депутатської етики в Україні та її дотримання народними депутатами виділяють наступні:

1. Майже повна відсутність в сучасному українському політичному дискурсі категорій «моралі» та «моральності» .

2. Недосконалість механізмів, які б запобігали потраплянню до Верховної Ради осіб, які не відповідають етичним вимогам до народного депутата. Таким чином, в сферу депутатської етики та забезпечення її дотримання доцільно включати також виборче законодавство та виборчий процес в цілому.

3. Необхідність деталізації та кодифікації норм депутатської етики, внесення відповідних змін до законодавства. Зрозуміло, що жоден закон не зробить народного депутата більш моральним, проте чітке визначення етичних норм ускладнить для депутата можливість їх порушення.

4. Формування дієвих механізмів відповідальності народних депутатів за порушення норм депутатської етики.

5. Посилення ролі громадянського суспільства у забезпеченні дотримання депутатами норм депутатської етики. Далі детальніше розглянуті окремі з названих аспектів» [6].

Резюмуючи, щодо поняття парламентська етики, вважаємо, що найбільш повним є таке визначення – це «вид професійної етики, що регулює відносини, що виникають в ході законотворчої та іншої парламентської діяльності, а також позапарламентської діяльності, пов'язаної з виконанням функцій народного депутата» [7].

РОЗДІЛ II. ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ЕТИКИ В УКРАЇНІ

2.1. Конституційні та правові норми щодо парламентської етики в Україні

Станом на 01 жовтня 2023 року в Україні відсутній єдиний, уніфікований нормативно-правовий акт, який би в цілому урегулював питання депутатської етики. Чинне законодавство України містить закріплені вимоги щодо необхідності дотримання народними депутатами України норм етики.

Основними законами, у яких закріплені норми етичної поведінки народних депутатів є Конституція України, Закон «Про статус народного депутата України», Закон «Про Регламент Верховної Ради України» та Закон «Про запобігання корупції». Також до таких нормативно-правових актів можна віднести Кодекс України про адміністративні правопорушення та Кримінальний кодекс України.

З урахуванням змісту норм, що саме вони регулюють, вбачається за доцільне розподілити їх на наступні категорії:

- загальні засади;
- виступи та поведінка на засіданнях;
- відвідування засідань;
- особисте голосування;
- несумісність та конфлікт інтересів;
- декларації;
- отримання неправомірної вигоди.

Розглянемо правові норми для кожної з категорій окремо:

1) загальні засади

Слід розпочати з правових норм Конституції України. Так, відповідно до ч. 3 ст. 76 Конституції України «не може бути обраним до Верховної Ради

України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку» [8].

Згідно з статтею 79 Конституції України «перед вступом на посаду народні депутати України складають перед Верховною Радою України таку присягу:

«Присягаю на вірність Україні. Зобов'язуюсь усіма своїми діями боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу.

Присягаю додержуватися Конституції України та законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників».

Присягу зачитує найстарший за віком народний депутат України перед відкриттям першої сесії новообраної Верховної Ради України, після чого депутати скріплюють присягу своїми підписами під її текстом. Відмова скласти присягу має наслідком втрату депутатського мандата» [8].

Хоч в цілому достроково припинити повноваження народних депутатів через неетичну поведінку не можна, проте, згідно з ст. 81 Конституції України «дострокове припинення повноважень можливе через такі серйозні з етичної та правової точки зору діяння, як, наприклад, вчинення кримінального правопорушення або порушення вимог несумісності» [8].

Щодо Закону України «Про статус народного депутата України», то ст. 8 зазначається, що «у своїй діяльності народний депутат повинен дотримуватися загальноновизнаних норм моралі; завжди зберігати власну гідність, поважати честь і гідність інших народних депутатів, службових та посадових осіб і громадян; утримуватись від дій, заяв та вчинків, що компрометують його самого, виборців, Верховну Раду України, державу. Неприпустимим є використання народним депутатом свого депутатського мандата всупереч загальноновизнаним нормам моралі, правам і свободам людини і громадянина, законним інтересам суспільства і держави. Народний депутат не повинен використовувати депутатський мандат в особистих, зокрема корисливих, цілях» [9].

Також, важливими є положення ст. 24 вищезазначеного закону, де серед

обов'язків народного депутата виокремлені, зокрема, й такий як «додержуватись вимог трудової дисципліни та норм депутатської етики» [9].

Відповідно до ст. 38-39 Закону України «Про запобігання корупції» (який згідно з його ж ст. 37 є правовою основою для кодексів чи стандартів професійної етики в тому числі і для народних депутатів) «під час виконання своїх повноважень народні депутати зобов'язані неухильно додержуватися вимог закону та загальновизнаних етичних норм поведінки, бути ввічливими у стосунках з громадянами, колегами і підлеглими, а представляючи державу чи територіальну громаду, діяти виключно в їх інтересах» [10].

Згідно з ст. 41 Закону України «Про запобігання корупції» народні депутати мають діяти «неупереджено, незважаючи на приватні інтереси, особисте ставлення до будь-яких осіб, на свої політичні погляди, ідеологічні, релігійні або інші особисті погляди чи переконання» [10].

Також, відповідно до ст. 42 Закону України «Про запобігання корупції» народні депутати мають «сумлінно, компетентно, вчасно, результативно і відповідально» виконувати повноваження та обов'язки, «рішення та доручення органів і осіб, яким вони підзвітні не допускати зловживань та неефективного використання державної і комунальної власності» [10].

У статтях 43 та 44 Закону України «Про запобігання корупції» зазначено, що народні депутати «розголошують і не використовують в інший спосіб конфіденційну та іншу інформацію з обмеженим доступом, що стала їм відома у зв'язку з виконанням своїх службових повноважень та професійних обов'язків, крім випадків, встановлених законом» та «незважаючи на приватні інтереси, утримуються від виконання рішень чи доручень керівництва, якщо вони суперечать закону» [10].

2) виступи та поведінка на засіданнях

Відповідно до статті 80 Конституції України «народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або

висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп» [8].

Аналогічне за змістом положення міститься в ч. 5. ст.10 Закону України «Про статус народного депутата України», в якому зазначено, що «народні депутати не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у Верховній Раді України та її органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп» [9].

Згідно з ст. 36 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» парламентар «повинен виступати тільки з того питання, з якого йому надано слово, та дотримуватися тривалості часу, наданого для виступу. За звичайних обставин виступ промовця не переривається. Виступ з мотивів голосування має визначати позицію щодо голосування «за», «проти», «утримався». Народний депутат «може виступити на пленарному засіданні з того самого питання чи пропозиції, які будуть ставитися на голосування, як правило, не більше двох разів. Про відступ від встановленого правила Верховна Рада без обговорення приймає процедурне рішення. Запитання доповідачам і співдоповідачам ставляться письмово або усно та формулюються коротко і чітко. Народний депутат, який поставив запитання, може уточнити та доповнити його. Відповідь на запитання повинна бути точною і лаконічною. Народним депутатам, які виступають в обговоренні, запитання не ставляться, за винятком уточнюючих запитань головуючого на пленарному засіданні. Доповідь, співдоповідь, виступ при повному обговоренні питання, заява, звернення, повідомлення, декларація, резолюція, інформація на вимогу Верховної Ради, обґрунтування відповіді на депутатський запит виголошуються з трибуни» [11].

Відповідно до ст. 51 «Дотримання дисципліни та норм етики народними депутатами на пленарному засіданні» Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» «народним депутатам забороняється вносити до залу засідань та використовувати під час проведення пленарного засідання плакати, лозунги, гучномовці, інші предмети, які не мають на меті забезпечення законодавчої

діяльності. На пленарному засіданні народний депутат не повинен перешкоджати викладенню або сприйняттю виступу (вигуками, оплесками, вставанням, розмовами по мобільному телефону тощо), вживати образливі висловлювання та непристойні слова, закликати до незаконних дій.

Якщо народний депутат вважає, що промовець або головуючий на пленарному засіданні неправильно тлумачить його слова або дії, він може подати заяву в паперовій формі головуючому на пленарному засіданні з проханням надати йому слово для пояснень чи зауважень. Головуючий на пленарному засіданні надає народному депутату слово відразу або в кінці обговорення, але до голосування. В останньому випадку головуючий на пленарному засіданні відразу повідомляє народних депутатів про надходження такого звернення від народного депутата і визначає час, коли йому буде надано слово.

Якщо народний депутат виголошує образливі слова на адресу іншого народного депутата або депутатської фракції (депутатської групи), головуючий на пленарному засіданні попереджає цього народного депутата про неприпустимість таких висловлювань або припиняє його виступ. Народний депутат або представник депутатської фракції (депутатської групи), на адресу яких були виголошені образливі слова, може звернутися до головуючого на пленарному засіданні з вимогою про надання слова для репліки. Головуючий на пленарному засіданні надає слово для репліки народному депутату або представнику депутатської фракції (депутатської групи) відразу після звернення або після завершення обговорення питання.

Якщо народний депутат, депутатська фракція (депутатська група), на адресу яких були виголошені образливі слова, вважають, що конфлікт не вичерпано і порозуміння між народними депутатами не досягнуто, то вони подають заяву до комітету, до предмета відання якого належать питання регламенту, який розглядає це питання на своєму засіданні. У таких випадках за висновком комітету, до предмета відання якого належать питання регламенту, Верховна Рада без обговорення може прийняти рішення про позбавлення

народного депутата права брати участь у пленарних засіданнях (до п'яти пленарних засідань). Це рішення доводиться до відома виборців через газету «Голос України».

Якщо під час пленарного засідання народний депутат вчинив дії, що містять ознаки кримінального правопорушення, обговорення питань зупиняється. Головуючий на пленарному засіданні повідомляє Верховну Раду про факт, що відбувся, і оголошує перерву в пленарному засіданні або закриває його і звертається до комітету, до предмета відання якого належать питання регламенту, з пропозицією розглянути це питання і внести пропозиції щодо вжиття відповідних заходів. Якщо зазначені дії вчинені до відкриття пленарного засідання, під час його перерви чи після закриття, головуєчий на пленарному засіданні повідомляє Верховну Раду про них після перерви або після відкриття найближчого пленарного засідання.

Якщо під час розгляду питань порядку денного пленарного засідання Верховної Ради виникає ситуація щодо різного розуміння народними депутатами застосування тієї чи іншої норми цього Регламенту, що загрожує зривом пленарного засідання, на звернення у паперовій формі двох депутатських фракцій (депутатських груп) про порушення норм цього Регламенту головуєчий на пленарному засіданні оголошує перерву» [11].

Згідно з ст. 52 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» «на пленарному засіданні Верховної Ради промовець не повинен вживати образливих висловлювань, непристойних слів, закликати до незаконних дій. У разі порушення промовцем такої вимоги головуєчий на пленарному засіданні попереджає його про неприпустимість таких висловлювань і закликів або припиняє його виступ, а в разі повторного порушення - позбавляє права виступу на цьому пленарному засіданні. Якщо головуєчий на пленарному засіданні звертається до промовця, то останній повинен негайно зупинити свій виступ. Якщо промовець не зробив цього, головуєчий на пленарному засіданні припиняє його виступ. Головуючий на пленарному засіданні надає промовцю

додатковий час для виступу такої тривалості, на яку його виступ було перервано, за винятком випадків застосування до промовця заходів впливу, встановлених цим Регламентом. Якщо промовець виступає без дозволу головуючого на пленарному засіданні, мікрофон може бути вимкнено без попередження. Якщо промовець перевищує час, відведений для виступу, або висловлюється не з обговорюваного питання чи виступає не з тих підстав, з яких йому надано слово, головуючий на пленарному засіданні попереджає його про це, а в разі подальшого порушення вимог цього Регламенту - позбавляє його слова. Та частина виступу промовця, яка виголошена після позбавлення його слова, не включається до стенограми пленарного засідання Верховної Ради» [11].

3) відвідування засідань

Наступна конституційна вимога, порушенням якої грішили окремі народні депутати, — це принцип особистого голосування (ст. 84). Сумнозвісне «кнопкодавство» навіть викликало «дискусії про перегляд підходів до організації голосування у Верховній Раді України. За таке порушення депутата можуть притягнути до кримінальної відповідальності (ст. 364-2 Кримінального кодексу України), а закони, прийняті через неособисте голосування, можуть втратити чинність» [12]. Так, у рішеннях Конституційного Суду України від 28.02.2018 № 2-р/2018 зазначається, що «основною формою діяльності Верховної Ради України є її пленарні засідання. На пленарних засіданнях Верховна Рада України розглядає питання та приймає відповідні рішення, що належить до її компетенції, шляхом особистого голосування народних депутатів України. Незалежно від способу ухвалення рішень парламентом особисте голосування народного депутата України передбачає його особисту участь у процесі голосування та дотримання ним встановлених Конституцією України вимог щодо розпорядження народним депутатом України лише своїм правом голосу, заборони його делегувати, а також заборони примусу до передачі цього права. Недотримання вказаних вимог суперечить природі представницького мандата народного депутата України, який є представником Українського народу у

Верховній Раді України, і принципу рівності статусу народних депутатів України» [13].

Відповідно до статті 90 Конституції України «повноваження Верховної Ради України припиняються у день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання. Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції;

2) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;

3) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися. Рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України приймається Президентом України після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками та головами депутатських фракцій у Верховній Раді України. Повноваження Верховної Ради України, що обрана на позачергових виборах, проведених після дострокового припинення Президентом України повноважень Верховної Ради України попереднього скликання, не можуть бути припинені протягом одного року з дня її обрання. Повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені Президентом України в останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України або Президента України» [8].

Згідно з статтею 91 Конституції України «Верховна Рада України приймає закони, постанови та інші акти більшістю від її конституційного складу, крім випадків, передбачених цією Конституцією» [8].

Відповідно до ч. 5 ст. 33 Закону України «Про статус народного депутата України» за дні, в які «народний депутат без поважних причин, визначених частиною третьою статті 26 Регламенту Верховної Ради України, не виконує свої депутатські повноваження, передбачені законом, за поданням комітету, до компетенції якого входять питання депутатської етики, народним депутатам не

проводяться виплати, пов'язані з виконанням депутатських повноважень. Якщо народний депутат протягом календарного місяця упродовж однієї чергової сесії Верховної Ради України без поважних причин, визначених частиною третьою статті 26 Регламенту Верховної Ради України, не бере особистої участі у більш як 30 відсотках голосувань при прийнятті рішень Верховної Ради України на пленарних засіданнях Верховної Ради України або у більш як 50 відсотках засідань комітету Верховної Ради України, до складу якого його обрано, такому народному депутату не відшкодовуються витрати, пов'язані з виконанням депутатських повноважень, за відповідний календарний місяць. Припинення відшкодування народному депутату витрат, пов'язаних з виконанням депутатських повноважень, здійснюється за розпорядженням Голови Верховної Ради України, яке видається на підставі рішення комітету, до компетенції якого належать питання депутатської етики, що приймається на основі відомостей щодо обліку робочого часу народних депутатів, наданих Апаратом Верховної Ради України» [9].

Відповідно до ч. 3 ст. 10 Закону України «Про статус народного депутата України» народний депутат «бере особисту участь у засіданнях Верховної Ради України чи її органів, до складу яких його обрано» [9].

Відповідно до ч. 3 ст. 24 Закону України «Про статус народного депутата України» народні депутати зобов'язані «бути присутнім та особисто брати участь у засіданнях Верховної Ради України та її органів, до складу яких його обрано; особисто брати участь у голосуванні з питань, що розглядаються Верховною Радою України та її органами» [9].

Згідно з ч. 1 ст. 26 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» народні депутати «перед відкриттям кожного пленарного засідання у залі засідань Верховної Ради реєструються за допомогою електронної системи шляхом натискання кнопки «за». У разі якщо народний депутат не зареєструвався за допомогою електронної системи у визначений цією статтею спосіб, але протягом пленарного засідання здійснював голосування з питань

порядку денного пленарного засідання за допомогою електронної системи, він вважається таким, який зареєструвався за допомогою електронної системи» [11].

4) особисте голосування

До цієї категорії, як до категорії «відвідування засідань» також слід віднести ст. 84 Конституції України, яка наголошує на тому, що «голосування на засіданнях Верховної Ради України здійснюється народним депутатом України особисто» [8].

Відповідно до ч. 4 ст. 24 Закону України «Про статус народного депутата України» народні депутати зобов'язані «особисто брати участь у голосуванні з питань, що розглядаються Верховною Радою України та її органами» [9].

Також, більше детальне відображення цього етичного зобов'язання містять положення ст. 37 «Види та способи голосування» та 47 «Прийняття рішень Верховної Ради» Закону України «Про статус народного депутата України» [9].

5) несумісність та конфлікт інтересів

Так, однією з підстав припинення повноважень народних депутатів України відповідно до ст. 81 Конституції України є та, що «якщо протягом двадцяти днів з дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, ці обставини ним не усунуто» [8].

Також, сюди слід віднести норму з категорії «загальні засади», а саме ч. 3 ст. 76 Конституції України відповідно до якої «не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку» [8].

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про статус народного депутата України» народний депутат «не має права:

- 1) бути членом Кабінету Міністрів України, керівником центрального органу виконавчої влади;

2) мати інший представницький мандат чи одночасно бути на державній службі;

3) обіймати посаду міського, сільського, селищного голови;

4) займатися будь-якою, крім депутатської, оплачуваною роботою, за винятком викладацької, наукової та творчої діяльності, а також медичної практики у вільний від виконання обов'язків народного депутата час;

5) залучатись як експерт органами у кримінальному провадженні, а також займатися адвокатською діяльністю;

6) входити до складу керівництва, правління чи ради підприємства, установи, організації, що має на меті одержання прибутку» [9].

Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про статус народного депутата України» «повноваження народного депутата України достроково припиняються у разі порушення вимог частини першої статті 3 цього Закону»[9].

Також, увагу відповідні категорії приділено у Законі України «Про Регламент Верховної Ради України», зокрема, у ст. 31-1, де зазначено, що «народний депутат бере участь на пленарних засіданнях в обговоренні питань, щодо яких у нього наявний конфлікт інтересів, за умови публічного оголошення про це під час пленарного засідання Верховної Ради, на якому розглядається відповідне питання» [11].

Відповідно до ч. 1 ст. 25 Закону України «Про запобігання корупції» народним депутатам України «забороняється:

1) займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту) або підприємницькою діяльністю, якщо інше не передбачено Конституцією або законами України;

2) входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та

представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді)), якщо інше не передбачено Конституцією або законами України, крім випадку, передбаченого абзацом першим частини другої цієї статті» [10].

Також, згідно з ч. 1 ст. 26 Закону України «Про запобігання корупції» народним депутатам України «забороняється:

1) протягом року з дня припинення відповідної діяльності укладати трудові договори (контракти) або вчиняти правочини у сфері підприємницької діяльності з юридичними особами приватного права або фізичними особами - підприємцями, якщо особи, зазначені в абзаці першому цієї частини, протягом року до дня припинення виконання функцій держави або місцевого самоврядування здійснювали повноваження з контролю, нагляду або підготовки чи прийняття відповідних рішень щодо діяльності цих юридичних осіб або фізичних осіб - підприємців;

2) розголошувати або використовувати в інший спосіб у своїх інтересах інформацію, яка стала їм відома у зв'язку з виконанням службових повноважень, крім випадків, встановлених законом;

3) протягом року з дня припинення відповідної діяльності представляти інтереси будь-якої особи у справах (у тому числі в тих, що розглядаються в судах), в яких іншою стороною є орган, підприємство, установа, організація, в якому (яких) вони працювали на момент припинення зазначеної діяльності» [10].

Відповідальність за порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень народними депутатами регулюється ст. 172-4, 172-7, 172-8 Кодексу України про адміністративні правопорушення [14].

б) декларування

Відповідно до ст. 25 Закону України «Про статус народного депутата України» народний депутат України «зобов'язаний перед вступом на посаду

подати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», якщо така декларація за цей період не подавалася раніше. Народний депутат України зобов'язаний щороку протягом здійснення своїх повноважень подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», а також дотримуватися інших вимог фінансового контролю, передбачених зазначеним законом» [9].

7) отримання неправомірної вигоди

Так, наприклад, у ст. 23 Закону України «Про запобігання корупції» передбачені обмеження щодо одержання подарунків. Народним депутатам України «забороняється безпосередньо або через інших осіб вимагати, просити, одержувати подарунки для себе чи близьких їм осіб від юридичних або фізичних осіб: 1) у зв'язку із здійсненням такими особами діяльності, пов'язаної із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування; 2) якщо особа, яка дарує, перебуває в підпорядкуванні такої особи.

Народні депутати можуть приймати подарунки, які відповідають загально визнаним уявленням про гостинність, крім випадків, передбачених частиною першою цієї статті, якщо вартість таких подарунків одноразово не перевищує двох прожиткових мінімумів для працездатних осіб, встановлених на день прийняття подарунка, а сукупна вартість таких подарунків, отриманих від однієї особи (групи осіб) протягом року, не перевищує чотирьох прожиткових мінімумів для працездатних осіб, встановлених на 1 січня року, в якому прийнято подарунки» [10].

За порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків передбачена відповідальність відповідно до ст. 172-5 Кодексу про адміністративні правопорушення України [14].

Також передбачена кримінальна відповідальність за отримання неправомірної вигоди (ст.368 Кримінального кодексу України) [15].

2.2. Інституційні механізми забезпечення дотримання депутатської етики та відповідальності за її порушення

Значущим компонентом інституційного механізму, що забезпечує дотримання депутатської етики та відповідальність за її порушення є Комітет Верховної Ради України з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України.

Комітет Верховної Ради України з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України — комітет, утворений 29 серпня 2019 у Верховній Раді України IX скликання.

Питання предмета відання Комітету визначені Постановою Верховної Ради України «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання» від 29.08.2019 р.

Так, до предмета відання Комітету належать питання:

«Регламент Верховної Ради України та парламентські процедури;
правовий статус народних депутатів України;

надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності,
затримання чи арешт народного депутата України;

дострокове припинення повноважень народного депутата України;
несумісність депутатського мандата з іншими видами діяльності;

правовий статус депутатських фракцій (депутатських груп) у Верховній Раді України, позафракційних народних депутатів України; правовий статус комітетів та комісій Верховної Ради України;

дисципліна та дотримання норм депутатської етики;

матеріально-побутове забезпечення діяльності народних депутатів України; організація роботи Верховної Ради України та контроль за виконанням її апаратом функцій із забезпечення діяльності Верховної Ради України та її органів; кошторис Верховної Ради України;

організація роботи Верховної Ради України та контроль за виконанням її апаратом функцій із забезпечення діяльності Верховної Ради України та її органів;

кошторис Верховної Ради України» [16].

Предмети відання підкомітету з питань депутатської етики, створеному у складі Комітету (рішення Комітету від 4 вересня 2019 року, протокол №2):

«депутатська етика та дотримання дисципліни та норм етики народними депутатами України на пленарному засіданні Верховної Ради України» [17].

Даний комітет вивчає та формулює свої висновки, часто на вказівку Голови Верховної Ради України, стосовно випадків неетичної поведінки парламентаріїв України: конфліктів та сутичок, використання фізичної сили відносно інших депутатів, некоректних словесних виразів чи лайки, та інших подій. Крім того, комітет надає пояснення та рекомендації, що стосуються різних аспектів діяльності парламентарів, Апарату Верховної Ради України та використання положень Регламенту Верховної Ради України.

За матеріалами дослідження Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння та Інституту соціальних технологій «Соціополіс» у книзі «Парламентська етика в Україні. Реалії, потреби, перспективи», як приклад, наводяться «роз'яснення стосовно можливості використання посвідчення народного депутата України для проходження контролю на внутрішніх повітряних перевезеннях, роз'яснення щодо застосування положень Закону України «Про статус народного депутата України» стосовно права народного депутата України бути присутнім на закритому засіданні комісії, роз'яснення про застосування окремих положень Закону України «Про статус народного депутата України» щодо порядку відображення інформації про видатки, пов'язані з депутатською діяльністю та інше» [6].

Однак на практиці виявляється, що навіть за чинного законодавства Комітет Верховної Ради України з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України не може повністю вирішити всі

ситуації, пов'язані з порушенням депутатської етики. За нашим переконанням, це пов'язано з тим, що народні представники, у зв'язку зі своєю партійною та фракційною належністю, часто не здатні об'єктивно оцінити дії своїх колег у Верховній Раді України. Крім того, члени комітету стають беззахисними перед різними формами тиску під час ухвалення ключових рішень щодо згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання або арешту народного депутата України.

Якщо говорити про Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) та його повноваження, як про інституційний механізм дотримання депутатської етики, то воно, на жаль, поки не змогло переконливо зарекомендувати себе як дієву і надійну інституцію, здатну забезпечити в українському парламенті дотримання етики.

НАЗК координує реалізацію, забезпечує моніторинг та оцінку ефективності реалізації Антикорупційної стратегії й державної антикорупційної програми. При НАЗК також функціонує Координаційна робоча група з питань антикорупційної політики. Антикорупційну стратегію на 2021–2025 роки затвердила Верховна Рада України (закон №2322-IX від 20 червня 2022 р.), а Кабінет Міністрів України постановою від 4 березня 2023 р. № 220 «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки» затвердив Державну антикорупційну програму. Проблемою 1.3.4. Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки зазначено те, що «на законодавчому рівні не закріплено стандарти етичної поведінки народних депутатів України, депутатів місцевих рад та виборних осіб місцевого самоврядування, а чинні правила етичної поведінки не реалізуються належним чином у зв'язку з невиконанням керівниками повноважень щодо притягнення винних у порушенні таких правил до відповідальності» [18].

Незважаючи на це, станом на 01.10.2023 р. в Україні відсутній Етичного кодексу народних депутатів, хоча його законопроект зареєстрований в Верховній Раді України від 30.12.2022 № 8327.

Також, слід звернути увагу, що парламентом України визнано Рекомендацій Місії Європейського Парламенту та для їх імплементації прийнято постанову Верховної Ради України «Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України» від 17.03.2016 № 1035-VIII) [19].

Розпорядженням Голови Верховної Ради України від 24.11.2021 № 431 створено Робочу групу з підготовки комплексних законодавчих пропозицій щодо внесення змін до законів України у сфері парламентського права, мета якої полягає в розробці пропозицій щодо змін законодавства у сфері парламентського права та реалізації Рекомендацій Європейського Парламенту, визнаних як основу для внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України [20].

У рамках вказаної Робочої групи активно працює підгрупа по розробці Етичного кодексу та статусу народних депутатів. Її завданням є розробка систематизованих та ефективних правил етичної поведінки парламентарів України, охоплюючи всі аспекти їхньої професійної діяльності. Процес розробки правил етичної поведінки народних депутатів в межах Робочої групи продовжується. Згідно з проектом Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки, передбачено участь Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) у роботі Робочої підгрупи, надання ним зауважень та консультацій, а також здійснення уніфікації правил етичної поведінки для депутатів місцевих рад та виборних осіб місцевого самоврядування. Також, передбачено впровадження механізмів відповідальності за порушення цих норм.

Вказане вище говорить як і про наявні в Україні інституційні механізми забезпечення дотримання депутатської етики та відповідальності за її порушення, так і «за подальші процеси пошуку ефективних механізмів регулювання етичних питань та удосконалення уже існуючих. Такі наміри закріплені у Дорожній карті щодо внутрішньої реформи та підвищення

інституційної спроможності парламенту України, розробленій Місією Європейського Парламенту з оцінки потреб під головуванням Пета Кокса» [6].

2.3. Громадянське суспільство як суб'єкт регулювання парламентської етики в Україні

На поточному етапі розвитку парламентаризму в Україні особливе місце у процесі реалізації моніторингу відкритості та підзвітності Верховної Ради України відіграють саме інститути громадянського суспільства.

За словами Патріка Кокса, Голови Європейського Парламенту у 2002-2004 роках: «Організації громадянського суспільства є невід'ємною складовою будь-якої реформи. Залучення, адвокація та моніторинг – основні засади співпраці інститутів влади з громадянським суспільством» [6].

Неспростовно, активна участь представників громадянського суспільства відіграє суттєву роль у вдосконаленні системи парламентської етики. На нашу думку, здебільшого, саме вони успішно здійснюють неформальні заходи для відповіді на випадки порушення парламентарями етичних стандартів, що в свою чергу, може бути ефективнішим, ніж традиційні інституційні механізми. Надалі ми наведемо короткий огляд ініціатив, які організації громадянського суспільства впроваджують для відстеження дотримання парламентарями етичних вимог.

За матеріалами дослідження Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння та Інституту соціальних технологій «Соціополіс» у книзі «Парламентська етика в Україні. Реалії, потреби, перспективи» презентований огляд на діяльність Громадської мережі «ОПОРА» та «Чесно» та громадської організації «Лабораторія законодавчих ініціатив», котрі здійснюють ряд проектів, направлених на підвищення підзвітності Верховної Ради. Так, І.Сулова, Ф.Флурі, В.Бадрак наводять, як приклад, проект Громадської мережі ОПОРА «Вони голосують для тебе», «який дає змогу проаналізувати політичну позицію конкретного народного депутата України через результати його голосувань за ті чи інші законопроекти (портал містить дані про всі голосування народних депутатів VIII скликання Верховної Ради, починаючи листопада 2014

року)» [6]. Також зазначається, що «представниками цієї організації розроблено так звані «інструменти контролю за депутатами, серед яких сервіси, що вираховують сумісне голосування фракцій, здійснюють моніторинг активності депутатів-мажоритарників, пошук інформації у стенограмах засідань тощо» [6]

Важливими та корисними є проекти громадської руху «Чесно». Зокрема, рухом «здійснюється оприлюднення випадків неперсонального голосування народними депутатами. Списки порушників-«кнопкодавів» із відповідними відеодоказами розміщені на сайті цієї організації. Побачити їх, наприклад, можуть читачі інтернет-видання «Українська правда». Також мережею «Чесно» розроблено інструмент «Групи інтересів», призначений для візуалізації співпраці депутатів Верховної Ради в ініціюванні законопроектів. Крім того, на сайті громадської мережі можна ознайомитись із інформацією про фігурантів антикорупційних журналістських розслідувань та з даними декларацій політиків і високопосадовців» [6].

Щодо Громадської організації «Лабораторія законодавчих ініціатив», то їх ідея реалізації обговорень з питань етики народних депутатів у парламенті та занять з міжпартійного діалогу слугує для широкого залучення парламентарів до дискусії щодо етичних питань та стає платформою для діалогу з громадськістю. Важливою складовою є те, що в діалогах приймають участь також європейській експерти, аналізується досвід держав Європейського союзу та можливість використання такого досвіду в Україні [21].

Також, І.Сулова, Ф.Флурі, В.Бадрак, розглядають важливу міжнародну ініціативу «Відкритий парламент». Так, «основною метою даної ініціативи є забезпечення більшої прозорості роботи парламенту та залучення громадян до парламентських процесів» [6].

Також, науковці зазначають, що «План дій з реалізації Декларації відкритості парламенту розроблено українськими організаціями моніторингу парламентської діяльності разом із Верховною Радою України за підтримки Програми розвитку ООН в Україні. План дій з реалізації Декларації відкритості

парламенту містить положення, присвячені розкриттю інформації про неетичну поведінку та потенційні конфлікти інтересів». [6]

Згідно з пунктом 25 Декларації відкритості парламенту Верховна Рада України «повинна встановити чітко визначені правила розголошення інформації, яка може припинити існуючий або запобігти можливому конфлікту інтересів та порушення етичних норм, включаючи інформацію про переговори між членами парламенту та лобістами або групами здійснення тиску. Парламент також повинен публікувати інформацію про кінцеві результати будь-якого судового чи парламентського розслідування по звинуваченню в неетичній поведінці, конфлікті інтересів чи корупції» [22].

З метою реалізації завдань Декларації у Плані дій зазначено необхідність прийняття і затвердження Антикорупційної програми, форми заяви щодо наявності конфлікту інтересів, визначення правил етичної поведінки народних депутатів та відповідальність за їх порушення [23].

Вважаємо, що «Відкритий парламент» є необхідною і ваговою складовою для консолідації сил як і українських парламентарів та працівників Апарату Верховної Ради, так і неурядових громадських об'єднань, які взаємодіють у межах Моніторингового комітету «Відкритого парламенту».

Окрім цього, необхідно відзначити важливість діяльності журналістів у розрізі дослідження та відстеження дотримання правил етики українськими парламентарями. Журналістики та працівники засобів масової інформації нерідко виявляють та публікують такі порушення, «документуючи» їх у самій залі засідань парламенту, здійснюючи розслідування, вивчаючи декларації, що дозволяє громадськості оцінювати дії народних депутатів, хоча здебільшого негативно.

РОЗДІЛ III. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ЕТИКИ В УКРАЇНІ

3.1. Стандарти та процес регулювання парламентської етики в країнах стабільної демократії

Особливе місце у формуванні та закріпленні міжнародних стандартів та процесів регулювання парламентської етики належить Загальній декларації про демократію, прийнятій Міжпарламентським союзом у 1997 році. Так, у вказаному документі, окрім фундаментальних складових демократії, зазначається, що «демократія потребує наявності представницьких інститутів на всіх рівнях і, зокрема, парламенту, в якому всі компоненти суспільства представлені та який володіє необхідними повноваженнями і засобами, щоб представляти волю народу шляхом законодавства та контролю за діяльністю уряду» [24].

Громадський рух «Опора» у своїй статті «Етика депутатів парламенту: міжнародні стандарти та засади національного регулювання» розглядає, як одні з важливих настанови Глобальної організації парламентарів проти корупції / Вестмінстерської фундації за демократію (GOPAC/WFD), яка пропонує, «щоб кодекси стандартів поведінки охоплювали сім основних аспектів, згідно з якими члени парламентів повинні:

- завжди діяти в інтересах громадян;
- за жодних обставин не приймати фінансових або інших зобов'язань для реалізації сторонніх інтересів;
- приймати рішення на підставі об'єктивних критеріїв та аргументів;
- нести відповідальність за свої дії;
- відкрито і прозоро приймати рішення та пояснювати процеси прийняття рішень;
- діяти чесно та уникати будь-яких конфліктів інтересів;

- підтримувати етичну поведінку у складі урядових органів і серед громадськості, подаючи відповідні приклади» [24].

Також погоджуємось із вагомістю дослідження Бюро Організації з безпеки і співробітництва в Європі з демократичних інститутів і прав людини «Професійні та етичні стандарти для парламентарів», яке в 2022 році покращили дослідженням «Парламентська етика: довідник для реформаторів».

Дослідження поділяється «на три частини:

- підготовка до реформи стандартів парламентської етики (стосується причин та меж регулювання поведінки депутатів, недоторканності та оцінки умов проведення реформ);

- інструменти реформування етичних стандартів (присвячений кодексу поведінки, його змісту, предмету регулювання та порядку формування);

- моніторинг і забезпечення дотримання етичних стандартів (описує особливості подачі і розгляду скарг, санкцій за протиправну поведінку, адміністративних видатків, оновлення і перегляду стандартів, а також особливості контролю за їх дотриманням)» [12].

Щодо до досвіду конкретних країн, хочемо звернути увагу на цікавий та важливий інтернет ресурс Міжпарламентського союзу, на якому можливо ознайомитись з відомостями про уніфіковані нормативно-правові акти з етики народних депутатів багатьох держав світу. Станом на 2023 рік такі закони є в 74 державах світу [25].

Отже, зупинимось більш детально на досвіді таких країн, як Великобританія, Франція, Сполучені Штати Америки, Польща та Ірландія.

Кодекс поведінки для депутатів Великобританії часто називають прикладом гарної практики, оскільки він охоплює більшість етичних питань, що стосуються парламентарів і передбачає створення незалежного органу/відомства, відповідального за нагляд за дотриманням кодексу та консультування депутатів з етичних питань. Механізм його примусового виконання добре описаний у літературі.

У середині дев'яностих років Сполучене Королівство створило внутрішній постійний комітет зі стандартів і привілеїв, а також зовнішнього Уповноваженого зі стандартів. Уповноважений приймає та розглядає скарги та звітує перед комітетом. Це розмежування розслідувань і судових рішень спрямоване на забезпечення права на справедливий суд.

Уповноважений має повноваження:

- 1) консультувати Палату громад та окремих членів з питань поведінки;
- 2) здійснює контроль за веденням Реєстру інтересів учасників;
- 3) отримувати та розглядати скарги на Членів щодо порушення Кодексу та Правил.

Уповноважений звітує про скарги та інші аспекти своєї роботи перед Комітетом зі стандартів і привілеїв.

Комітет контролює роботу Уповноваженого. Він консультує Палату щодо змін до Кодексу та Правил реєстрації інтересів. Він також приймає рішення у справах, про які повідомляє Уповноважений і консультує Палату громад щодо відповідних покарань. Він може не брати до уваги висновки Уповноваженого та проводити власні розслідування. Як і Уповноважений, так і Комітет протягом останніх років наголошували на профілактичних заходах, надаючи письмові вказівки та поради членам, організовуючи бесіди та семінари, а також надаючи конфіденційні поради окремим членам.

Уповноважений повинен діяти незалежно та неупереджено. Він призначається резолюцією Палати на п'ятирічний термін без права поновлення.

Уповноважений зі стандартів може ініціювати розслідування лише після отримання офіційної скарги (і не може діяти, якщо скаргу було подано анонімно), хоча Комітет зі стандартів у суспільному житті рекомендував надати Уповноваженому повноваження ініціювати розслідування *ex officio*. Скарги можуть бути подані Уповноваженому в письмовій формі за підписом інших народних депутатів або представників громадськості, у тому числі представників преси. Отримавши скаргу Уповноважений вирішує, чи справді вона належить до

його компетенції. Якщо скарга містить звинувачення у злочинній діяльності, Уповноважений пропонує скаржнику передати справу до поліції або сам передає її до компетентних органів. Якщо скарга потребує додаткового розгляду, Уповноважений проводить розслідування. Хоча він не має офіційних повноважень на проведення розслідувань, Члени повною мірою співпрацюють з ним, а сам Комітет має право надсилати за особами, документи та записи та наказувати Членам або іншим особам з'явитися перед ним. Відмова Члена від співпраці зі слідством сама по собі є порушенням Кодексу.

Про результати розслідування Уповноважений повідомляє Комітет.

Комітет розглядає звіт і обговорює, яке рішення рекомендувати застосувати та схвалити Палаті (офіційну догану Палати, конфіскацію зарплати члена на певний період, призупинення відповідного члена від членства в палаті на певний період (що також передбачає втрату зарплати за цей період) або виключення члена) [26].

У 2011 році Національні збори Франції заснували свого першого незалежного «деонтолога» – еквівалент Уповноваженого з етичних стандартів. Він відповідає за дотримання принципів, викладених у деонтологічному кодексі парламенту. Він має повноваження:

- 1) збирати та зберігати декларації про інтереси депутатів;
- 2) консультувати народних депутатів щодо принципів кодексу;
- 3) сповіщати Бюро Національних Зборів (виконавчий орган парламенту) у разі виявлення порушень;
- 4) готувати щорічний звіт Національним Зборам із рекомендаціями щодо впровадження кодексу. Йому також може бути доручено проведення досліджень з питань етики.

«Деонтолог» призначається Бюро, яке складається з Президента Національних зборів, таких же віце-президентів, трьох квесторів і 12 секретарів і вимагає трьох п'ятих голосів Бюро плюс підтримку принаймні однієї

опозиційної партії. Мандат «деонтолога» охоплює тривалість повноважень законодавчої влади і не підлягає ані скасуванню, ані поновленню.

У разі підозри на порушення кодексу, «деонтолог» інформує як депутата, так і голову Національних зборів та починає процедуру. Він дає рекомендації народному депутату щодо вирішення ситуації. Якщо Бюро підтверджує факт порушення кодексу, воно оприлюднює свої висновки та інформує депутата, який має вжити всіх необхідних заходів для виправлення ситуації та дотримання кодексу. Бюро Національної асамблеї може, у разі відмови депутата, розглянути ситуацію, оприлюднити цю ситуацію або прийняти рішення про дисциплінарні заходи, такі як догана, цензура, цензура з тимчасовим виключенням, позбавлення депутатської допомоги [27].

В останні роки Сполучені Штати відійшли від внутрішнього регулювання. До 2008 року кодекс реалізовувався через Комітет зі стандартів офіційної поведінки (перейменованій на Комітет з етики у 2011 році). Комітет з етики має повноваження:

- 1) керувати подорожами, подарунками, фінансовою інформацією, зовнішніми доходами та іншими правилами;
- 2) консультувати членів і персонал;
- 3) видавати консультативні висновки та розслідувати потенційні порушення етичних правил.

Комітет має виключну юрисдикцію щодо тлумачення Кодексу офіційної поведінки. Оскільки такі члени комітету діяли як спостерігачі та могли рекомендувати санкції, хоча остаточна санкція була передана Конгресу на пленарному засіданні для голосування. Комітет складається з десяти депутатів [28].

У 2008 році Палата створила Управління з питань етики Конгресу, незалежну та позапартійну організацію в Палаті, яка приймає скарги на порушення від громадськості, розглядає їх та подає рекомендації Комітету з етики. Управління має професійний персонал, який складається в основному з

адвокатів та інших спеціалістів, які мають досвід у сфері етичних прав і розслідувань. Керується Радою директорів із восьми осіб. Члени Правління Управління не можуть бути членами Конгресу чи працювати на федеральний уряд [29].

Члени Комітету повинні бути професійними, незаангажованими та мати кваліфікацію для посади, на яку вони призначаються. Персонал назначається більшістю голосів членів Комітету. Таке голосування відбувається на першому засіданні членів Комітету під час кожного Конгресу та, за необхідності, під час Конгресу.

У Конгресі США розслідування може бути розпочато, якщо проти члена Конгресу подано скаргу іншим членом або за згодою двох найстарших членів Комітету з етики. Громадяни також можуть подати скаргу безпосередньо до комітетів з питань етики, але на практиці прийнято звертатися до членів Конгресу [30].

Етичні принципи депутатів у Польщі закріплені в Резолюції «Принципи депутатської етики», яку польський Сейм прийняв у 1998 році. Депутати, які не дотримуються етичного кодексу, повинні відповідати перед Комітетом з питань депутатської етики, який є постійним комітетом польського парламенту, передбаченим Регламентом Сейму. Цей комітет має повноваження стежити за дотриманням депутатами Сейму Принципів депутатської етики.

Будь-який депутат, парламентський орган чи інший суб'єкт може подати скаргу до Комітету з питань депутатської етики. Комітет також може розглядати питання з власної ініціативи. Комітет вирішує, розглядати скаргу чи ні, але повинен повідомити про це скаржника.

Якщо комісія з етики Сейму визнає, що депутат порушив кодекс, вона може винести попередження чи догану. Депутат повідомляється письмово і може негайно зареєструвати звернення. Якщо він цього не робить, рішення публікується в офіційному віснику.

Рішення про оголошення депутату зауваження або догани приймаються абсолютною більшістю голосів у присутності не менше половини від кількості членів Комісії.

Польська система вжила заходів для захисту прав депутатів, на яких подана скарга. Комітет з етики зобов'язаний:

- 1) надати скаргу депутату та іншими членами комітету;
- 2) повідомити скаржника про те, чи буде питання розглянуто комітетом чи ні;
- 3) повідомити народного депутата, до якого подаються скарги, про час і місце розгляду скарги комітетом;
- 4) повідомити суб'єкта оскарження у разі залишення питання без розгляду.

Цільовий депутат може надати комітету роз'яснення з цього питання.

Щодо Ірландії, то обидві ірландські палати мають спеціальні комітети з питань інтересів членів. Це постійні комісії. Ці комітети відповідають за виконання функцій, покладених на них Законами про етику на державних посадах 1995 та 2001 років. Коротко кажучи, ці функції:

- 1) розробляти та публікувати вказівки стосовно кроків, які повинні бути зроблені членами для забезпечення дотримання ними Актів;
- 2) розробити кодекс поведінки членів;
- 3) на прохання члена давати поради члену стосовно будь-якого положення законодавства для забезпечення дотримання Актів;
- 4) якщо скарга про те, що член порушив Акти, передається або подається до комітетів, або комітети вважають за доцільне зробити це, провести розслідування [31].

3.2. Шляхи і перспективи вдосконалення процесу регулювання парламентської етики в Україні.

Основний шлях та перспектива вдосконалення процесу регулювання парламентської етики в Україні безперечно полягає в прийнятті уніфікованого нормативно-правового акту про етику народних депутатів. Цей закон має стати не лише правовим кроком у напрямку стандартизації етичних норм серед обранців народу, але й забезпечити ефективний механізм контролю за їхньою поведінкою. Принципові положення закону повинні включати зобов'язання дотримуватися прозорості в прийнятих рішеннях, відмови від конфлікту інтересів та недопущення корупційних практик. Цей крок стане ключовим для підняття авторитету парламенту та підвищення довіри громадян до політичної системи. Етичний кодекс народних депутатів має стати не лише інструментом покарання для порушення встановлених стандартів, але й стимулом для відповідної та етичної поведінки обранців. Це також позитивно вплине на загальний рівень політичної культури в країні, сприятиме побудові справедливого та демократичного суспільства.

Як зазначило у публікації «Важливий крок до подолання політичної корупції: у парламенті зареєстрували проект Етичного кодексу народних депутатів» на власному сайті Національне агентство з питань запобігання корупції, «група народних депутатів, до якої входять представники майже усіх депутатських фракцій та груп, 30 грудня 2022 року, подала на розгляд Верховній Раді України проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правил етичної поведінки народних депутатів України (Етичного кодексу)» (реєстраційний номер 8327). Законопроект пропонує внести зміни до низки законів України («Про статус народного депутата України», «Про комітети Верховної Ради України», Регламенту Верховної Ради України, затвердженому Законом України «Про Регламент Верховної Ради України»), якими визначаються: принципи та правила депутатської етики; відповідальність,

яка застосовується до депутатів, що порушують норми депутатської етики; комітет, який контролюватиме дотримання дисципліни та норм депутатської етики; особливості формування такого комітету; засади розгляду скарг про порушення норм депутатської етики; засади оскарження рішень про відповідальність депутата за порушення норм депутатської етики. Ухвалення такого законопроекту є однією з ключових рекомендацій Україні з боку Групи держав проти корупції (GRECO) Ради Європи, а також передбачено Державною антикорупційною програмою з виконання Антикорупційної стратегії на 2023–2025 роки» [32].

Як вказано у пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правил етичної поведінки народних депутатів України (Етичного кодексу)» – «правила етичної поведінки народних депутатів (Етичний кодекс) є інструментом, що зробить внесок у підвищення суспільної довіри до Верховної Ради шляхом осучаснення правил етичної поведінки народних депутатів та створення ефективних механізмів реагування на порушення стандартів етичної поведінки. Етичний кодекс не є примусом до гарної поведінки. Це є рамка, в якій створюється середовище розвитку моральних якостей та професіоналізму народних депутатів України. Етичні кодекси прийняті у багатьох європейських демократіях. Україну вже неодноразово закликали приєднатися до цих держав, шляхом прийняття парламентського Етичного кодексу. Рекомендація прийняти Етичний кодекс наявна у Доповіді та дорожній карті щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України, яку підготувала у 2016 році місія Європарламенту. Ця рекомендація була закріплена у постанові Верховної Ради 2016 року «Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України». БДПЛ ОБСЄ, Група держав проти корупції (ГРЕКО), Рада Європи теж рекомендують Україні прийняти Етичний кодекс народного депутата України» [33].

Також у ній зазначається, що «метою законопроекту є осучаснення норм депутатської етики, створення ефективної системи їх впровадження, що сприятиме підвищенню суспільної довіри до Верховної Ради України та зміцненню демократичного врядування» [33].

Згідно з пропонованими змінами «визначаються:

- принципи та правила депутатської етики;
- відповідальність, яка застосовується до депутатів, що порушують норми депутатської етики;
- створюється комітет, до предмета відання якого віднесено питання контролю за дотриманням дисципліни та норм депутатської етики;
- визначаються особливості формування та діяльності комітету, до предмета відання якого віднесено питання контролю за дотриманням дисципліни та норм депутатської етики;
- визначаються засади розгляду скарг про порушення норм депутатської етики;
- визначаються засади оскарження рішень про відповідальність депутата за порушення норм депутатської етики» [32].

Відповідно до проекту закону до ст. 8 Закону України «Про статус народного депутата України» пропонується викласти у такій редакції: «норми депутатської етики поширюються на поведінку народного депутата у публічному просторі, включно з публічними виступами, висловами у засобах масової інформації, мережі Інтернет. Народний депутат підписує зобов'язання дотримуватись принципів та правил депутатської етики після прийняття присяги на вірність Україні» [34].

Також пропонується доповнити Закон України «Про статус народного депутата України» статтею 8-1, якою визначаються «основні принципи депутатської етики:

- добросовісність;
- гідність;

- відповідальність;
- відкритість для суспільства;
- лідерство;
- повага до права;
- повага до Верховної Ради України;
- інклюзивність;
- патріотизм;
- професіоналізм» [34].

Запроваджуються правила депутатської етики, відповідно до яких «народний депутат:

- приймає рішення, керуючись виключно інтересами українського народу;
- розсудливо та ощадливо, виключно за цільовим призначенням, використовує майно та кошти, які виділяються для здійснення депутатських повноважень;
- не розголошує інформацію з обмеженим доступом. Не використовує інформацію, отриману при здійсненні депутатських повноважень, яка не є публічною, або є інформацією з обмеженим доступом, для отримання своєї особистої вигоди або особистої вигоди близьких осіб народного депутата;
- не використовує свої повноваження, мандат та статус народного депутата з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб. Не вимагає та не отримує будь-яку вигоду в обмін на голосування за будь-яке рішення Верховної Ради України або її комітетів, тимчасових слідчих комісій, тимчасових спеціальних комісій, інших органів Верховної Ради, реєстрацію поправок та пропозицій до законопроектів, реєстрацію проектів законів, постанов, інших актів Верховної Ради, пропозицій з прийняття процедурних та інших рішень, реєстрацію депутатських запитів та звернень;
- не звертається із депутатськими запитами та зверненнями з питань, які не мають суспільного інтересу;

- не здійснює вплив на рішення інших народних депутатів, посадових осіб Апарату Верховної Ради України, органів державної влади, чи місцевого самоврядування, щодо працевлаштування близьких осіб депутата;

- повідомляє про наявність конфлікту інтересів у відповідності до норм законів «Про запобігання корупції» та «Про Регламент Верховної Ради України».

Окремий блок правил стосується запобігання насильству та дискримінації» [34].

Визначена відповідальність у разі порушення норм депутатської етики, наприклад, такі види санкцій, «як:

- винесення попередження народному депутату про порушення норм депутатської етики та надання рекомендацій про дотримання норм депутатської етики;

- попередження, яке оголошується головуєчим під час засідання ВР;

- покладення обов'язку на народного депутата прослухати навчальний курс з дотримання норм депутатської етики, на час якого народний депутат позбавляється права брати участь у пленарних засіданнях ВР (до п'яти пленарних засідань);

- позбавлення права народного депутата брати участь у засіданнях ВР, засіданнях комітетів, тимчасових слідчих комісій і тимчасових спеціальних комісій на строк до одного місяця, або позбавлення виплат, пов'язаних з виконанням депутатських повноважень, за період від одного до двох календарних місяців» [34].

Проект закону «передбачає створення окремого комітету, до предмета відання якого віднесено питання контролю дотримання дисципліни та норм депутатської етики. На підставі рішення комітету народні депутати притягатимуться до відповідальності за порушення норм депутатської етики. Інформація про порушення норм депутатської етики оприлюднюється на сайті Верховної Ради України. До такої інформації входить прізвище, ім'я та по-

батькові народного депутата, що порушив норми депутатської етики, дата такого порушення, відповідальність, яку поніс депутат за таке порушення, короткий опис суті порушення» [34].

На нашу думку, саме прийняття закону, який закріпить принципи депутатської етики, визначить відповідальність за її порушення, впровадить ефективні механізми притягнення до відповідальності та утворить організаційні інституції є ключовим кроком у вирішенні проблем депутатської етики.

Такий закон дасть змогу створити стійку основу для підтримки високих стандартів поведінки серед народних обранців, зміцнити довіру громадян до політичної системи та сприяти вирішенню низки проблем, пов'язаних із корупцією, конфліктами та використанням владних повноважень для особистої вигоди.

Важливою складовою буде чітке формулювання принципів депутатської етики, які відображають загальноприйняті норми та цінності суспільства. Визначення конкретних видів відповідальності додасть вагомості нормам етичної поведінки та відмежує народних депутатів від особистих інтересів.

У підсумку, подальше прийняття відповідного законодавства, враховуючи вищезазначені аспекти, стане важливим етапом на шляху до досягнення депутатської етики, створення довіри громадян і зміцнення демократичних цінностей у суспільстві.

3.3. Рекомендації щодо вдосконалення процесу регулювання парламентської етики в Україні.

Розпочнемо з того, що для проходження навчальної практики керівником практики від кафедри парламентаризму було затверджено ряд завдань, серед яких, зокрема порівняти етичні норми та стандарти бази практики з вимогами та стандартами етики народних депутатів України.

Під проходження практики у травні – липні 2023 року я ознайомився з Кодексом професійної етики Державної кримінально-виконавчої служби України, яким керується у своїй діяльності Центр пробації (база практики) та проаналізував нормативно-правову базу щодо парламентської етики.

Кодекс професійної етики Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – кодекс) складається з 9 розділів (загальні положення, визначення сфери дії кодексу, цілі діяльності персоналу ДКВС України, персонал ДКВС України і система кримінальної юстиції, основні принципи поведінки персоналу ДКВС України, спеціальні принципи поведінки персоналу установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, поведінка персоналу ДКВС України у позаробочий час, обов'язки начальників та керівників, прикінцеві положення).

Проаналізувавши зміст положень кодексу, слід зазначити, що він покликаний сформуванню у працівників органів та установ ДКВС України глибоке усвідомлення, що «свою роботу вони виконують, отримавши високу довіру суспільства і держави, а тому висока порядність, чесність, непідкупність, об'єктивність, постійне прагнення до самовдосконалення повинні бути головними рисами їх натури. Кожен громадянин, який вирішив пов'язати свою професійну діяльність із системою виконання покарань, повинен чітко усвідомлювати, що неухильне дотримання визначених до персоналу вимог підтримує авторитет не тільки служби, яку він представляє, а й держави, громадянином якої він є» [36].

Ефективність виконання завдань, визначених перед ДКВС України,

«переважним чином залежить від результативності й рівня роботи органів і установ виконання покарань. Імідж пенітенціарної служби безпосередньо залежить від кадрового потенціалу органів і установ виконання покарань: від професіоналізму, уміння працівників реалізовувати завдання, покладені на них державою, моральних і особистих якостей осіб рядового та начальницького складу, їх рівня культури, здатності працювати з людьми тощо. Таким чином, персонал органів і установ виконання покарань – це обличчя ДКВС України. Сучасна вітчизняна пенітенціарна система, потребує високопрофесійного, сумлінного, чесного, дисциплінованого працівника, здатного виконувати покладені на нього соціально значущі функції на основі найсучасніших підходів і методів роботи» [36].

Є дивним той факт, що правила етичної поведінки затверджені у формі кодексів етики чи інших нормативно-правових актів у різних державних органах та установах, зокрема, в таких доволі «суворих» установах та організаціях, які пов'язні зі злочинцями та відбуванням ними покарань, де іноді правила етики, на нашу думку, тяжче повною мірою дотримати в силу ряду причин та факторів, що формують середовище навколо працівників. Разом з тим, такий кодекс існує, його дотримуються і кожен працівник засвідчує ознайомлення з ним власним підписом, а щодо народних обранців, на яких покладена одна з найважливіших функцій – законодавча, і які працюють в інших умовах – такий кодекс відсутній.

Як зазначають Григорович Л.С. та Шестакова Ю.В., у зв'язку з викликами теперішнього часу та процесом впровадження світового досвіду «в Україні виникає необхідність в удосконаленні нормативно-правової бази щодо парламентської етики, оскільки в існуючому стані вона не розкриває повністю всі види відповідальності народного депутата за порушення етики – юридичну, соціальну, професійну, особистісну. Разом з тим наявна потреба не лише в удосконаленні, а й уніфікації і конкретизації законодавства. Наразі відсутній уніфікований, системний, єдиний нормативно-правовий акт, який би регулював етику парламентарів» [35].

Нині в Україні основні засади етичної поведінки парламентаря закріплені в Конституції України, законах України, зокрема «Про статус народного депутата України», «Про запобігання корупції», «Про Регламент Верховної Ради України». Зареєстрований в Верховній Раді України проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правил етичної поведінки народних депутатів України (Етичного кодексу)» передбачає лише внесення додаткових та викладення в розширених редакціях норм вже наявних законів, тобто не формує собою єдиний, об'єднаний за змістом та метою уніфікований нормативно-правовий акт, що на нашу думку все ж таки є важливим кроком для покращення вимог до депутатської етики, але залишає за собою ряд відкритих питань, таких як дублювання та конфліктність норм, незручність та відсутність системності, відсутність уніфікації практики застосування таких норм, тощо.

Уніфікований нормативно-правовий акт (далі – УНПА) щодо депутатської етики матиме свої особливості та переваги у порівнянні з розміщенням норм з цього питання у різних законах.

Нами виокремлено п'ять ключових ознак, які роблять більш ефективним:

– єдність та системність: УНПА надасть можливість зібрати всі необхідні норми та правила, пов'язані з проблемою депутатської етики, в одному документі. Це допоможе створити єдиний і логічний системний підхід до вирішення конкретної сфери права, де кожна положення буде логічно та послідовно пов'язане одне з одним.

– визначність та конкретність: УНПА спростить розуміння правил і положень, так як вони будуть викладені у вигляді єдиного документа. Це зробить норми з питань парламентської етики менш складними для аналізу та розуміння та більш конкретними, дозволяючи їм легше використовуватися в практиці.

– уніфікація практики застосування: УНПА дозволить уніфікувати процедури та правила їх застосування в рамках сфери парламентської етики, що полегшить їх впровадження та використання. Усі суди та інші уповноважені

інституції виконуватимуть і застосовуватимуть один і той же акт при вирішенні питань, пов'язаних з проблемою парламентської етики. Це дасть змогу зменшити непорозуміння та помилкове чи різне застосування норм, сформувати усталену практику застосування закону.

– зручність та доступність: уніфікований документ забезпечує зручний доступ до інформації, так як вся необхідна інформація є в одному місці. Це полегшує роботу фахівців, які пов'язані із сферою, регламентованим актом, а також забезпечує зручність для громадян.

– відсутність дублювання та конфліктних колізій: УНПА позбавить від дублювання та колізій між законами, оскільки всі норми будуть розміщені в одному акті. Це забезпечить зручність та стабільність в правовому регулюванні конкретної сфери.

Резюмуючи, слід зазначити, що дотримання етики є важливим аспектом роботи народного депутата України. Народний депутат є представником волі громадян і має велику владу та вплив на формування законодавства та політичні рішення, його поведінка і моральні принципи мають велике значення для довіри громадян і функціонування демократичного суспільства. Оскільки, вони обрані народом, у них лежить відповідальність перед своїми виборцями та перед самою державою. Ось декілька причин, чому дотримання етики має велике значення для народних депутатів України:

- довіра громадян (дотримання етичних норм сприяє зміцненню довіри громадян до народних депутатів та політичної системи загалом. Громадяни мають право очікувати, що їх представники будуть діяти чесно, прозоро і в інтересах суспільства);

- підтримка демократії (етична поведінка народних депутатів сприяє підтримці принципів демократії. Це означає дотримання принципу законності, утримання від корупції та зловживань владою, відкритість у прийнятті рішень та готовність відповідати перед громадянами за свою роботу);

- ефективність роботи (дотримання етичних принципів сприяє підвищенню ефективності роботи народних депутатів. Якщо депутати працюють згідно з встановленими етичними стандартами, це сприяє зниженню конфліктів, покращенню співпраці та забезпеченню більш злагодженого прийняття рішень);

- ефективність законодавчого процесу (дотримання етики допомагає забезпечити ефективність законодавчого процесу. Чесність та професіоналізм народних депутатів сприяють побудові конструктивного діалогу, компромісу та прийняттю якісних законів. Етичність ведення парламентської роботи сприяє зменшенню впливу лобіювання);

- підвищення рівня політичної культури (дотримання етичних норм сприяє підвищенню рівня політичної культури в країні. Чесність, інтегритет та відповідальність народних депутатів формують позитивний приклад для інших політичних діячів та громадян. Це сприяє покращенню політичної сфери в цілому та сприйняттю політики як важливої сфери для досягнення загального добробуту);

- запобігання корупції (етика є ефективним інструментом у боротьбі з корупцією. Дотримання етичних стандартів перешкоджає зловживанню владою, вимаганню хабарів і неправомірному збагаченню. Депутат, який діє відповідно до етичних принципів, сприяє зміцненню державних інститутів у антикорупційній сфері).

Тому, створення єдиного, системного, уніфікованого нормативно-правового акту стане важливим кроком на шляху до вдосконалення процесу регулювання парламентської етики в Україні.

ВИСНОВКИ

Дослідження теми «Парламентська етика в Україні: стандарти та регулювання» - актуальне завдання не тільки у розрізі даної магістерської роботи, а й для політичної ситуації та розвитку суспільства в цілому. Важливим є оновлення змісту етичних стандартів поведінки народних депутатів України та формування дієвих механізмів впливу на їх порушення. Нами здійснено спробу узагальнити підходи щодо стандартів парламентської етики як засади їх регулювання та, відповідно, вдосконалення в діяльності депутатського корпусу в Україні.

У даній роботі:

1. Системно проаналізовано історіографію досліджень проблем парламентської етики. Так, визначено, що наукові та філософські пошуки вимог етики до народних обранців тривають і дотепер, незважаючи на початок досліджень проблеми в контексті вчень політичної науки та державного управління ще в давні часи, що, в свою чергу, свідчить про важливість даного питання та постійну трансформацію суспільних уявлень як і про етику в цілому, так і про етику народних депутатів. В Україні, на жаль, сьогодні чи не єдиними спеціалізованими дослідженнями парламентської етики залишаються наукові роботи «Основи вітчизняного парламентаризму» та «Етика та етикет у депутатській діяльності». Вивчення проблем депутатської етики є доволі непоширеним науковим дослідженням та не отримує достатньої уваги в сучасному науковому середовищі України, що формує потребу у подальших дослідженнях у цьому напрямку.

2. Комплексно досліджено парламентську етику як категорію сучасних наукових досліджень. На нашу думку, найбільш повним визначенням парламентської етики, сформованим науковцями, є розуміння її як «виду професійної етики, що регулює відносини, що виникають в ході законотворчої та іншої парламентської діяльності, а також позапарламентської діяльності,

пов'язаної з виконанням функцій народного депутата» [7]. Щодо уявлень про наявні проблеми, то визначено, що вони полягають не тільки у недосконалості та неповноті нормативних вимог законодавства, що висуваються до етики народних депутатів України, відсутності кодифікації та уніфікації таких норм, недостатності дієвих механізмів відповідальності, а й у відсутності у сучасному політичному дискурсі таких категорій як «мораль» та «моральність» і необхідність посилення ролі громадян у забезпечення дотримання парламентарями норм етики.

3. Проаналізовано конституційно-правові норми та інституційне регулювання поведінки народних депутатів в структурі Верховної Ради України. Встановлено, що в Україні відсутній єдиний, уніфікований нормативно-правовий акт, який би в цілому урегулював питання депутатської етики, але чинне законодавство України містить закріплені вимоги щодо необхідності дотримання народними депутатами України норм етики. Основними законами, у яких закріплені норми етичної поведінки народних депутатів є Конституція України, Закон «Про статус народного депутата України», Закон «Про Регламент Верховної Ради України» та Закон «Про запобігання корупції». Також до таких нормативно-правових актів можна віднести Кодекс України про адміністративні правопорушення та Кримінальний кодекс України.

З урахуванням змісту норм, що саме вони регулюють, нами було їх розподілено на загальні засади; виступи та поведінка на засіданнях; відвідування засідань; особисте голосування; несумісність та конфлікт інтересів; декларування; отримання неправомірної вигоди. Такий підхід дозволяє зрозуміти взаємозв'язки між цими елементами та їх вплив на ефективність парламентської діяльності. Наявність вимог законодавства щодо парламентської етики все ж таки є позитивним та важливим фактором впливу на поведінку народних депутатів України, але розміщення таких норм в різних законах призводить до фрагментарного, неповного та асистемного характеру їх сприйняття та процесу застосування, що формує потребу, зокрема, в створенні

уніфікованого нормативно-правового акту, який регулюватиме парламентську етику в Україні.

Визначено, що значущим компонентом інституційного механізму, що забезпечує дотримання депутатської етики та відповідальність за її порушення є Комітет Верховної Ради України з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України, у складі якого функціонує підкомітет з питань депутатської етики.

4. Досліджено роль громадянського суспільства як суб'єкта регулювання парламентської етики в Україні. На поточному етапі розвитку парламентаризму в Україні особливе місце у процесі реалізації моніторингу відкритості та підзвітності Верховної Ради України відіграють саме інститути громадянського суспільства. Неспростовно, активна участь представників громадянського суспільства відіграє суттєву роль у вдосконаленні системи парламентської етики. На нашу думку, здебільшого, саме вони успішно здійснюють неформальні заходи для відповіді на випадки порушення парламентарями етичних стандартів, що в свою чергу, може бути ефективнішим, ніж традиційні інституційні механізми.

5. Вивчено стандарти та процес регулювання парламентської етики в країнах стабільної демократії. Дослідження враховує міжнародний досвід впровадження та застосування кодексів парламентської етики, враховуючи передові практики з інших країн. Це розширює обсяг розуміння проблеми та надає можливість визначити оптимальні підходи до регулювання етичних аспектів парламентської роботи.

Вивчено досвід таких країн, як Великобританія, Франція, Сполучені Штати Америки, Польща, Ірландія та встановлено наявність в них правових норми та інституційного регулювання поведінки народних депутатів. Проаналізовано дослідження Бюро Організації з безпеки і співробітництва в Європі з демократичних інститутів і прав людини та настанови Глобальної

організації парламентарів проти корупції / Вестмінстерської фундації за демократію.

6. Визначено шляхи і перспективи вдосконалення процесу регулювання парламентської етики в Україні та надано рекомендації щодо вдосконалення процесу регулювання парламентської етики в Україні. Результати дослідження особливостей стандартів та регулювання парламентської етики в Україні, взаємозв'язку між ефективністю парламентської діяльності та дотриманням етичних стандартів свідчить про необхідність прийняття уніфікованого кодексу етики для народних депутатів в Україні. Впровадження такого кодексу може виявитися ключовим кроком у покращенні якості парламентської роботи та встановленні довіри громадян до діяльності народних обранців. Уніфікований кодекс етики відіграє значущу роль у формуванні позитивного ставлення до народних депутатів та утвердженні прозорості та відповідальності в системі управління. Забезпечення дотримання депутатської етики є важливим кроком для вибудовування довіри громадян до народних депутатів України, що є важливим фактором в становленні демократії та правової держави. Прийняття уніфікованого кодексу етики має важливе значення як для депутатів, так і для громадян. Це сприятиме високим стандартам поведінки обранців народу, забезпечить ефективну роботу парламенту та сприятиме підвищенню авторитету владних інститутів.

Отже, результати наукового осмислення проблем парламентської етики можуть знайти використання у практиці діяльності адміністративних структур Верховної ради України; відповідній законотворчості; наукових дослідженнях проблем парламентської діяльності. Окремий напрямок практичної значущості роботи - навчальний процес, де результати дослідження можуть стати частиною дисциплін, пов'язаних з парламентаризмом і парламентською діяльністю, міжнародними відносинами, державним управлінням.

Прийняття ж уніфікованого кодексу етики та активне вивчення цього питання науковцями є кроком до створення сучасного, відповідального та

етичного парламенту, який відповідатиме вимогам сучасного суспільства та сприятиме визначенню нових стандартів політичної культури в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василевська Т. Е., Саламатов В. О., Марушевський Г. Б. Етика державного управління : підручник / за заг. ред. Василевської Т. Е. Київ : НАДУ, 2015. 204 с. URL: <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/Etika-derzhavnogo-sluzhbovtsya.pdf> (дата звернення: 01.10.2023).
2. Шестакова Ю. В. Дослідження парламентської етики як пошук шляхів удосконалення інституту парламентаризму в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2021. № 35. С. 252-258 URL: http://www.fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/35_2021/32.pdf (дата звернення: 01.10.2023).
3. Основи вітчизняного парламентаризму : підр. для вищих навч. закл.: у 2 т. / за заг. ред. В.А. Гошовської. Київ : НАДУ, 2012. Т. 1. 408 с. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/337/files/8361a45d-01a0-4ee9-9822-aab2e2602856.pdf> (дата звернення: 01.10.2023).
4. Василевська Т. Е. Етика та етикет в депутатській діяльності : навчальний посібник. Київ : Університет «Україна», 2011. 113 с.
5. Енциклопедія Сучасної України. Т. 9: «Е» – «Ж» / Гол. редкол.: Дзюба І.М., Жуковський А.І., Железняк М.Г. та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. 711 с. URL: <https://esu.com.ua/article-18041> (дата звернення: 01.10.2023).
6. Сулова І.М., Флурі Ф., Бадрак В. В. Парламентська етика в Україні. Реалії, потреби, перспективи. Женева ; Київ : Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння, 2017. 56 с. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Parliemanetary-Ethics-Ukriane_UKR.pdf (дата звернення: 01.10.2023).
7. Когут А.М., Савчук О.В. Етичне та правове регулювання поведінки парламентарів: міжнародний досвід та пропозиції для України (Policy Paper) / Європейський інформаційно-дослідницький центр. URL:

<https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28800.pdf> (дата звернення: 01.10.2023).

8. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

9. Про статус народного депутата України : Закон України від 17.11.1992 р. № 2790-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. С. 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12> (дата звернення: 01.10.2023).

10. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 49. С. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 01.10.2023).

11. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15, № 16–17. С. 133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17> (дата звернення: 01.10.2023).

12. Реформа законодавства щодо статусу народного депутата України й етичних стандартів депутатської діяльності. Громадський рух «Опора». 2023. URL: <https://www.oporaua.org/parliament/reforma-zakonodavstva-shhodo-statusu-narodnogo-deputata-ukrayini-y-etichnih-standartiv-deputats-koyi-diyal-nosti-24919> (дата звернення: 01.10.2023).

13. Про засади державної мовної політики : Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України від 28 лютого 2018 року № 2-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18> (дата звернення: 01.10.2023).

14. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 01.06.1985 р. № 80731-Х. *Відомості Верховної Ради Української*

РСП. 1984. № 51. С. 1122 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 01.10.2023).

15. Кримінальний кодекс України : Закон України від 01.10. 2001 р. № 2341-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. С.131 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.10.2023).

16. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання : Постанова Верховної Ради України від 29.08.2019 р. № 19-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 35. С. 147 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-IX> (дата звернення: 01.10.2023).

17. Рішення Комітету Верховної Ради України з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України: Протокол від 04.09. 2019 р. № 2

URL: https://reglament.rada.gov.ua/documents/protokol_z/73966.html (дата звернення: 01.10.2023).

18. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF> (дата звернення: 01.10.2023).

19. Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України : Постанова Верховної Ради України від 17.03.2016 р. № 1035-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 14. С.149 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-19> (дата звернення: 01.10.2023).

20. Про Робочу групу з підготовки комплексних законодавчих пропозицій щодо внесення змін до законів України у сфері парламентського права : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 24.11.2021 р. № 431 <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/216814.html> (дата звернення: 01.10.2023).

21. Питання депутатської етики та реформування місцевого самоврядування обговорено під час координаційної зустрічі міжнародної

технічної допомоги парламенту. Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України. 2017. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/141157.html> (дата звернення: 01.10.2023).

22. Декларація відкритості парламенту. 2012. URL: <https://openingparliament.org/static/pdfs/ukrainian.pdf> (дата звернення: 01.10.2023).

23. Про деякі заходи щодо забезпечення відкритості процесу роботи Верховної Ради України, її органів, народних депутатів України та Апарату Верховної Ради України : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 05.02.2016 р. № 47 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/16-%D1%80%D0%B3#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

24. Етика депутатів парламенту: міжнародні стандарти та засади національного регулювання. Громадський рух «Опора». 2023. URL: <https://www.oporaua.org/parliament/etika-deputativ-parlamentu-mizhnarodni-standarti-ta-zasadi-natsionalnogo-reguliuvannia-24481> (дата звернення: 01.10.2023).

25. Кодекси етики парламентарів у країнах світу. Аналітична таблиця. Сайт Міжпарламентського союзу «Parline». URL: https://data.ipu.org/compare?field=chamber%3A%3Afield_is_code_of_conduct&structure=any_lower_chamber#map (дата звернення: 01.10.2023).

26. The Code of Conduct (together with The Guide to the Rules relating to the Conduct of Members, Procedural Protocols and memorandum) URL: <https://www.parliament.uk/business/publications/commons/hoc-code-of-conduct/> (дата звернення: 01.10.2023).

27. S. Wickberg, E. Phelippeau. From Prohibition to Regulation: Towards the Institutionalization of Parliamentary Ethics in France. Taylor and Francis Group LLC. 2022. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/10999922.2022.2079296> (дата звернення: 01.10.2023).

28. House Committee on Ethics. Website. URL: <https://ethics.house.gov/about> (дата звернення: 01.10.2023).

29. The Office of Congressional Ethics (OCE). Website. URL: <https://oce.house.gov/about> (дата звернення: 01.10.2023).

30. Rules Committee on Ethics (Adopted February 28, 2023 118th Congress) URL: <https://ethics.house.gov/about/committee-rules> (дата звернення: 01.10.2023).

31. Parliamentary Ethics Committees. Transparency International Slovenia. 2017. URL: https://www.transparency.si/wp-content/uploads/2017/01/TI_Slovenia_Ethics-committees.pdf (дата звернення: 01.10.2023).

32. Важливий крок до подолання політичної корупції: у парламенті зареєстрували проект Етичного кодексу народних депутатів. Національне агентство з питань запобігання корупції. 2022. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/vazhlyvyj-krok-do-podolannya-politychnoyi-koruptsiyi-u-parlamenti-zareyestruvaly-proekt-etychnogo-kodeksu-narodnyh-deputativ/> (дата звернення: 01.10.2023).

33. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правил етичної поведінки народних депутатів України (Етичного кодексу) : Пояснювальна записка до проекту Закону України від 30.12.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41099> (дата звернення: 01.10.2023).

34. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правил етичної поведінки народних депутатів України (Етичного кодексу) : Проект Закону України від 30.12.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41099> (дата звернення: 01.10.2023).

35. Шестакова Ю.В., Григорович Л.С. Удосконалення парламентської етики в Україні. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. № 35. С.70-74 URL: http://politicus.od.ua/2_2022/12.pdf (дата звернення: 01.10.2023).

36. Дука О.А. Вимоги до персоналу державної кримінально-виконавчої служби України: професійний та морально-етичний аспекти. *Науковий журнал «Юридична психологія»*. 2015. № 1. С.120-128 URL: <https://psychped.naia.kiev.ua/index.php/psychped/article/download/494/496/>